

Др Добривоје Мидић

ЕСХАТОЛОШКА ДИМЕНЗИЈА ЦРКВЕ И ЊЕН УТИЦАЈ НА ХРИШЋАНСКИ ЖИВОТ

Духовност, односно духовни живот се јавља у свим религијама и сачињава, рекао бих, њихово битно обележје. Етичке норме, закони и њихово испуњење правила о исхрани (пост) у поједине дане, као и разлика чистих од нечистих ствари су израз духовног живота, како у Старом завету, односно Јеврејској заједници, тако и међу незнабошцима и религијама прошлим и онима, који су данас на снази. Међутим, хришћанско поимање духовности се битно разликује од његовог религијског схватања уколико, наравно, прихватамо да хришћанство није религија у класичном значењу ове речи него Црква, која се темељи на Господу Исусу Христу. Другим речима, битно обележје религије, њена суштина, која је чини различитом од Хришћанске Цркве је њен индивидуалистички приступ спасењу. На тој основи подлога сваке религије су њени закони и етичке норме и њихово испуњење, ксјим јединка остварује заједницу са Богом. За разлику од религије, хришћанска Црква је утемељена на заједништву људи у Христу или, како се то данас често може чути, личном заједништву. Дакле, јасно је да правилно поимање духовности нужно претпоставља правилно разумевање хришћанства као Цркве.

Хришћанство јесте Црква, заједница људи у Христу

Хришћанство се појавило као Црква, тј. као заједница људи у Христу и кроз Христа са Богом, а не као идеологија или пак скуп етичких норми и закона, које треба да испуни сваки хришћанин понаособ, ради задобијања награде, која је вечни живот. С обзиром на то ни један историјски догађај није толико нераскидиво везан за саму природу Хришћанства, односно Хришћанске Цркве, колико Рођење Господа Исуса Христа и јединство људи са Њим и између себе кроз Христа односно после вазнесења Христовог са

Епископом (као иконом Христа) у Св. Евхаристији.¹ Јеванђеље Јованово представља најбољи пример овог и оваквог заједништва Цркве у Господу: „Оче свети, сачувај их у име (Г. И. Христа) твоје, оне које си ми дао, да буду једно као ми... да сви једно буду као ти Оче што си у мени и ја у теби, да и они у нама једно буду, да свет верује да си ме ти послао” (Јов. 17, 11—24, 6, 53—54). Да ово пак није само жеља Христова тј. Цркве, а никад неостварена у историји, јасно нам показују Дела апостолска, која бележе историју Цркве првих векова: „а сви који вероваше бијаху на окупу и имаху све заједничко” (Дел. ап. 3, 44 и д.).

Ради тога ни један други догађај није толико пресудно утицао на живот Цркве, поставши самим темељем њеног постојања, колико њено јединство, заједништво људи у Христу односно Епископу кроз Св. Евхаристију.

Имајући, дакле, у виду, пре свега, горе наведену стварност Цркве, проблем спасења човека, његов вечни живот као и живот света, који се огледа у превазилажењу смрти односно у васкрсењу, постаје проблем његове заједнице са Христом и другим човеком у Христу, тј. живота човека унутар заједнице обједињене Епископом кроз Св. Литургију. Ако пак имамо у виду да Св. Литургија представља икону есхатолошке стварности света, јасно је да Црква свој живот овде у свету заснива или црпи из есхатолошке своје онтологије. Другим речима, Црква својим животом, заснованим на есхатологији, Литургији пројављује Царство Божије у историји од његовог потпуног установљења.

Стога, дакле, живот у Цркви није самостални израз сваког хришћанина понаособ, засебно. Етичке норме и закони немају важности саме по себи, но само онда кад се поистовећују са „животом у Христу“ конкретне Црквене заједнице утемељавајући и чувајући њено јединство у Христу.

Упркос томе што се у новије време од већине теолога, толико западног колико и источног хришћанства, а под утицајем исповедничке теологије, све више хришћанство представља као пракса индивидуална, Божанска литургија (каква се сачувала у православној Цркви), пружа и представља основни темељ за схватање хришћанства као Цркве, заједнице људи у Христу (у Епископу као икони Христовој кроз Св. Литургију), и начина живота у тој заједници. Уосталом, не представља случајност чињеница да Божанска Литургија у свести православних хришћана одувек заузима централно место и најважнији израз Цркве, као и темељ односно догађај према коме је усмерен читав живот Цркве — хришћана.

Међутим, пре него пређемо на детаљније излагање литургичког-есхатолошког начина постојања Цркве, треба знати шта је то Св. Литургија.

Св. Литургија-Евхаристија је пракса (служба) приношења света под видом хлеба и вина Богу Оцу као благодарност. И ова пракса се пројављује у заједници свих верних једног места, односно једне конкретне црквене општине у једном епископу (свештенику), који је

¹ Види: И. Зизиула, *И еногис тис еклисиас*, Отика 1965. Такође, G. Florovsky, *Christianity and Culture*, Belmont- Massachusetts 1974.

икона Христа, смештена у дан недељни, дан Ваокрсења. У тој и таквој пракси Црква сведочи да Бог Отац заједничари Духом Светим у Сину своме са читавом Црквом, са читавим светом у Цркви, са свим створењима пројављујући Цркву као Тело Христово, као тог и истог Господа Исуса Христа. На тај начин Црква својим литургијским начином постојања пројављује свет у себи као „Космичку Литургију“, као Цркву, као Христа.² Но којим начином живота Црква себе пројављује у свету као једну Литургијску заједницу, Тело Христово?

ЛИТУРГИЈСКИ НАЧИН ПОСТОЈАЊА ЦРКВЕ

Свето писмо представља Цркву као једну заједницу, општину, једно друштво посебне врсте, чија је глава Христос у које су верни примани њиховим слободним пристанком, доносећи све што су имали на заједничку употребу од целе Цркве. Међутим, прва Црква није била просто удружење са хуманистичким и религиозним циљевима или пак један мистички покрет своје врсте. Била је то једна нова заједница, једно ново друштво, један нов народ, истинско „Царство Божије“ у историји. Још, у апостолско време Црква је себе сматрала независном од државе и самодржећом или боље речено једном новом друштвеном класом под влашћу Божијом кроз Исуса Христа, која, иако је била у свету, својим специфичним начином живота у заједници пре беше „небеска заједница“ него овога света.

Временом, а особито после Вазнесења Господа Исуса Христа, овакав став хришћана према Богу и свету, овај првобитни хришћански начин живота, ова и иста прва Црква (упркос томе што се ово не може са лакоћом потврдити) није се изменио. Црква је себе изражавала и обједињавала са Христом Епископом кроз Св. Литургију. На основу тога Св. Евхаристија и њен начелник Епископ постаје темељ Цркве на којем се оснива и развија целокупни свој живот, живот, који је сходно свом темељу-корену евхаристијски односно христолошки, пројава Царства небеског у историју а које није продукт историје него је с неба сишло. Ово ће се показати касније (у 4. в.) када је држава односно Црква дошла у сагласност једна са другом, на неки начин, те се Црква тј. њен начин постојања појављује као организовани монашки покрет. Међутим, тог и таквог монаштва главно обележје је била саборност-заједништво. Један манастир је био једна монашка заједница, „једна Црква“. Но не само једна религијска заједница, него је главна одлика исте била начин живота људи утемељен на Св. Литургију и зато послушних Епископу односно игуману као Христу.

Стога, дакле, за објашњење спасења света Црквом, тј. начина постојања хришћана, а који је есхатолошки, од велике је важности објаснити догађаје који су одредили баш овакав начин живота чланова Цркве. Но пошто је Црква заједница људи са Богом у Христу Духом Светим, неоспорно је да главни догађаји, који би требало

² Види, Св. Максим Исповедник, И мистагогиа, Такође, моју књигу: То мистирион тис еклисиас, Атина 1987.

да заокупљају пажњу сваког човека, јесу личност Господа Исуса Христа и делатност Духа Светога, једном речју „Тајна Христова“. Дакле, неопходно је правилно тумачење Тајне Христове због тога што она одређује начин живота људи као њиховог јединства са Богом а са циљем превазилажења смрти — спасења. Шта је, дакле, суштина Тајне Христове и које су њене конкретне последице за хришћански живот или, боље речено, за живот људи у Христу, остаје да на неколико наредних страница покушамо да дамо одговор.

ТАЈНА ХРИСТОВА

1. Библијске поставке

Представља данас озбиљан еклисиолошки став указивање на то да се пројава као и суштина Цркве не оснива на дан Педесетнице, као што се то раније сматрало у осталом, но пре Педесетнице,³ зато што, а то наглашавају у главном православни теолози, Црква своју суштину темељи на личности Сина Божијег и заједници свега створеног са Богом у Њему. Црква, дакле, на овај начин постоји као „Тело Христово“, као тај и исти Христос Син Божији, израз љубави Бога Оца према свету док је њен начин постојања у свету божански.

Овакво христолошко, што ће рећи есхатолошко, поимање тајне Цркве искључује њено тумачење у оквирима „спиритуалистичке еклисиологије“ типа Хомјакова или пак Бл. Августина и упућује на јединство Цркве у Епископу као икони Христовој кроз Св. Литургију. Међутим, то не значи да у Цркви или боље речено у једној христолошкој еклисиологији нема места Духу Светом или пак Св. Тројици. Напротив, Црква својом онтологијом као Тело Христово (заједница света са Богом у Христу Духом Светим), претпоставља, с једне стране, као свој темељ Личност Христову а да, са друге стране, не запоставља Св. Тројицу и њену улогу у постојању Цркве.

Дакле, ако се Црква пре свега пројављује као Тело Христово, њена суштина не може бити спиритуалистичке природе, нити пак систем или боље речено скуп религијских норми и философских идеја, него истина онтолошког карактера као живот који почевши из историје пројављује Царство Небеско. Јер Христос који је Син Божији рабајући се као човек улази у историју и на себи оснива Цркву.⁴

Забележено је код јеванђелиста Луке у првој глави рођење Господа Исуса Христа и то на следећи начин: „А у шести месец послан би од Бога анђео Гаврило у град галилејски по имену Назарет. Девојци зарученој за мужа по имену Јосифа из дома Давидова; и девојци беше име Марија. И ушавши к њој анђео рече: Радуј се бла-

³ Види: такође И. Кармири, *Еклисиологија тон трион иерапон*, 1961, стр. 37. К. Муратиду, *И усиа ке то политевма тис еклисиас*, Атина 1958.

⁴ Господ Исус Христос на себи а не на Петру оснива Цркву. Види: 1. Филиппиду, *Историја епохис тис кенис диатџики*, Атина 1958. стр. 74.

годатна! Господ је с тобом, благословена си ти међу женама. А она видјевши га уплаши се од ријечи његове и мишљаше какав би ово био поздрав? И рече јој анђео: Не бој се, Марија! Јер си нашла благодат у Бога! И ево зачећеш и родићеш сина и надјенућеш му име Исус. Он ће бити велики и назваће се Син Свевишњета и даће му Господ Бог пријесто Давида оца његова... И цароваће над домом Јаковљевим вавијек, и царству његову неће бити краја. А Марија рече анђелу: Како ће ми то бити кад ја не знам за мужа? И одговарајући, анђео рече јој: Дух Свети доћи ће на тебе и сила Свевишњета осениће те; зато и оно што ће се родити биће свето и назваће се Син Божији... А Марија рече: ево слушкиње Господње; нека ми буде по речи твојој (Лук. 1, 26—38).

Из наведеног сведочанства јасно се разликују два момента: а) Друго Лице Св. Тројице улази у историју и узима на себе човечанску природу, учинивши је тако телом својим, оваплотивши се од пресвете деве Марије слободним пристанком исте, која дајући себе Богу уноси свеколику људску природу у ипостас Сина Божијега, остварујући велику тајну на земљи која се зове „Тајном Христовом“ и б) Син Божији постаје сином човечијим кроз Духа Светог.

У чему је дакле суштина спасења света у Сину Божијем у и кроз Сина који постаје човеком?

а) У оваплоћењу Сина Божијега, који постаје савршеним човеком тиме што узима у личности својој људску природу, Св. писмо а и каснији Св. Оци изводе праву и основну консеквенцу да је спасење света на овај и овакав начин дар Божији. То је највећи израз љубави Божије према свету показане у Сину и кроз Сина. Љубав коју је прво Бог показао према нама (I Јов. 4, 9—10), и то љубав онтолошког а не психолошког односно јуридичког карактера, која се поистовећује са Сином Божијим који је постао човек. Дакле, да спасење света, његово вечно постојање није производ безличног испуњења закона или етичких норми (а Бог са висине на вапај људски опрашта прехове), него лично заједништво људи са Сином Божијим као потпуним човеком, јасно показује оваплоћење Сина Божијега. Спасење света је његово заједничарење са Богом у личности Сина Божијега као лична заједница људи са Христом, љубав према Христу као љубав према човеку.

Међутим, изношењем истине да је спасење свету дар Божији и да је сишло „одозго“ као личност Сина Божијега очовечена, хоћу да подвучем, а чини ми се да су то, колико јеванђелисти толико и каснији Св. Оци хтели да подвучу, чињеницу да је спасење света у божанском начину постојања људи (први људи су створени по икони Божијој). И овај начин живота људи не потиче из природе, није производ створене природе него је дар Божији створеној природи. Стога, ако се о спасењу света Црквом и као Цркве може говорити у границама људског појимања, а то је терминологија и Св. писма, тада је Црква Царство Божије, „Град Божији“ који одозго силази.

С друге стране, истина, која се може видети у тајни Христовој, да Син Божији постаје човек довољно јасно показује да се пројава Божија у свету види у човеку и његовом божанском начину постојања. Та збуњеност текстова свештене историје кад говоре о Христу

Исусу из Назарета јасно изражава дилему првих Отаца о томе ко је Христос: Бог или човек, или и једно и друго, нешто што ће се у каснијој теологији Цркве јасно искристалисати и изразити да је Христос потпуни Бог и потпуни човек, јединство божанске и човечанске природе у једној и истој личности Сина Божијег.⁵ И то нам даје за право, као што је дало право Ап. Павлу и другим Св. Оцима, да нагласимо да се у спасењу света не може заобићи то биће што се зове човеком. Једном речју, оваплоћење Сина Божијег је и темељ учењу Цркве да Син Божији постаје човек и страда греха ради Адамовог-прародитељског зато што створена природа једино у човеку и његовим божанским начином постојања може да постоји вечно. На тој основи се и формира појам страдања Христовог као жртве за спасење света, али не жртве као откупнине протумачене у јуридиком и етичком смислу ове речи већ личним-божанским начином постојања човека, христолошким начином, у коју је сврху и створен човек (Адам и Ева) по слици Божијој.

Јасна и одлучна формулација Цркве, дакле, да је Христос, тајна Христова, потпуни Бог и потпуни човек-Богочовек, заједница божанске и створене природе у Личности Сина Божијег послужила је неким Св. Оцима, као што је Св. Максим Исповедник да одлучно устврде да је тајна, која се сада пројавила у Христу, тајна Христова независна од прародитељског греха. Другачије речено, јединство створене природе са Богом у једној личности (Сина Божијег) као божански начин постојања човека је превечни план Божији о вечном постојању створеног света израженог и показаног у стварању и кроз стварање човека по слици Божијој или јединог слободног између све твари. Ради остварења тог и таквог плана о свету, а који је показан у Христу, човек се ствара последњим од свих створења, односно прво се ствара читава природа а тек на крају човек, који је заједница духовног и материјалног света, и то по икони Божијој. Св. Оци га називају принцем, круном свега створеног, и то не због самог човека него због његовог задатка, који му је стварањем додељен, а то је да читаву природу, која је постала његовом људском природом, сједини са Богом путем слободе, која му је дата као икона Божија и тако постане Син Божији по благоволењу. Дакле, тајна Христова, Христос јесте, како то Св. Максим наглашава „предзамисљени Божији циљ“ или план свега створеног, разумен и схраћен као лично јединство свега створеног са Богом кроз човека на начин који је показао у Христу. И то се да разумети и схватити једино у правилном разумевању стварања света из ничега. Свет као створен, природа која има почетак, нема постојања и вечног живота из себе саме и по себи него једино може постојати ако заједничари са Богом слободно. Свет, дакле, нема потребе за спасењем након греха првих људи само, него пре свега због тога што је твар, што је створен.

Међутим, из ове и овакве формулације спасења света као његовог јединства са Богом кроз Богочовека Христа, из ове и овакве тајне Христове први и основни проблем који тражи објашњења је-

⁵ Види одлуку IV Васељенског сабора.

сте: шта је то личност, односно какве врсте јединства је јединство Бога и света у личности Христовој?

Учење Св. Отаца о Личности (Христовој) и о личности човека као икони Божијој у њему темељи се на напорима Цркве да изрази и објасни своју веру у једнога Бога у Три Лица, преношене из поколења у поколење тајном Евхаристије и Крштења. Конкретно како треба разумети да је Бог Отац, Син и Св. Дух а да то нису три бога него један Бог?

Историјат догмата о Светој Троици до њеног коначног утврђења у IV веку, а највећим доприносом Кападокијских отаца, јесте прилично дуг и овде се нећемо њиме бавити.⁶ То што је за нас битно јесте да Бог постоји захваљујући Личности Бога Оца, који рађа Сина и од њега исходи Дух Свети. Први закључак основан на овој истини је тај да носилац постојања Бића Божијег јесте личност, а други да је личност веза или „схесис“, како је назива Св. Максим Исповедник. Име, односно Личност Оца изражава, у исто време начело Божанства и заједницу и то у каквој заједници стоји са Сином. Отац је Отац једино у заједници са Сином и Син у односу, у заједници са Оцем. Нема Сина без Оца нити Оца без Сина. Бог је од вечности Отац зато што од вечности има Сина.

Друга, паралелна са овом, истина јесте да је личност слобода — љубав изражавана као заједница. Јер ако Отац рађа Сина и исходи од Њега Дух Свети, што значи да Син као и Дух Свети нису производ безличне суштине Божије која има својство да рађа него ипостаси-Личности Оца, јасан је закључак да је личност слобода-љубав. Другим речима Отац хоће и рађа Сина (наравно из своје суштине) и у тој вези „Хоће“ и постоји, јесте љубав-слобода, јесте Отац. Овде би свакако требало нагласити када је реч о слободи Божијој да је она онтолошка а не психолошка и као таква се изражава једино позитивно, као постојање у заједници а не као слобода избора. Слобода као избор је својствена створеним бићима. Створено биће није онтолошки слободно зато што његово биће није производ његове слободе већ му је дато. То, у ствари, значи бити створеним, бити твар. Слобода твари је управо и слобода да се прихвати или одбаци биће. Дакле, слобода избора.⁷ Међутим, Бог није створен ни од кога. Њему од вечности не сапостоји ништа што би Он евентуално могао да прихвати или да одбаци (да изабере). Бог, штавише, не постоји ни као производ суштине божанске него је узрок своме постојању тиме што рађа Сина и од Њега исходи Свети Дух.

Задржавајући дакле израз: Бог је један по суштини а тројичан по лицима и подвлачећи да је Отац тај који чини колико Једног Бога, јединство бића Божијег, толико и његово триипостасно постојање, Црква поставља биће — онтологију Бога на личности Оца. Истовремено правећи разлику између личности и суштине, као и времена и вечности (створене и нестворене природе), она избегава,

⁶ О овоме види: Ј. Зизиулас, *Од маске до личности*, БОГОСЛОВЉЕ 1985. стр. 17—41.

⁷ Треба, међутим, имати у виду да је слобода као избор, чак и код створених бића, само могућност да човек одбаци биће и то зато што му је оно дато. Онтолошки се пак слобода изражава једино као заједница-љубав. (В. II Кор. 1,19).

с једне стране, грчко многобоштво и онтологију суштине, дакле детерминисаност постојања и, са друге стране, јеврејски монизам и етичку онтологију, која се изражава у испуњењу закона.

Да закључимо: Бог јесте=постоји слободно не захваљујући својој суштини него личности Оца, и ту своју слободу да вечно постоји изражава Тројичношћу — заједништвом као љубав. Стога, личност извири из заједнице и као таква јесте носилац бића, јесте слобода-љубав.

Ова и оваква вера Цркве у Бога као Св. Тројицу и постављање онтологије на слободном јединству мноштва показале се пресудном за живот Цркве, као слободне заједнице људи са Богом у Христу и једним правим одговором човеку и свету да иако створени и смртни по својој природи имају наду за вечно постојање кроз слободу човека и његовом изражавању кроз јединство са Богом у Христу. Међутим, пре него што пређемо на детаљније излагање спасења света Црквом и као Цркве, као слободне заједнице људи са Богом у Христу, погледајмо како и на који начин Господ Исус Христос, као потпуни човек, изражава своје постојање односно своју личност у којој створена природа превазилази смрт?

б) Из наведеног места из Св. Писма може се приметити да по благоволењу Бога Оца и садејством Духа Светога Син Божији узима у своју личност људску природу са свим њеним својствима чинећи је телом својим. Дакле, спасење света је дело Св. Тројице но различитим делањем личности. У тајни спасења ништа не бива без благослова Оца и синергије Духа Светога. Међутим, онај који узима судбину света као своју личну судбину је Син. Син је тај првомајстор, како га називају Св. Оци, у делу спасења света, који садејством Духа приноси овај свет Богу Оцу. Стога, немогуће је говорити о христологији-еклисиологији без пневматологије односно триадологије. Но на који начин створена природа постоји у Христу и Њиме се садејством Духа Светога приноси Богу Оцу?

Син Божији се рађа као потпуни човек благословом Бога Оца од Марије девојке-деве Духом Светим. Не рађа се као и сви други људи од мужа и жене него од Марије Деве. То значи да је Господ својим начином рођења слободан од природних закона — рађа се од девојке без учешћа мужа. Међутим, ово чудо рођења Христовог не треба схватити као пројаву свемогућства природе Божије него као догађај слободе остварен дејством Духа Светога. Пресвета Богородица слободно каже ДА вољи Божијој и Син се слободно рађа као човек а то значи Духом Светим и од Духа Светога. Јер „где је Дух тамо је и слобода“. Другим речима, Син Божији се рађа као потпуни човек слободно у односу на нужност колико божанске толико и створене човечанске природе Духом Светим. Међутим, Господ Исус Христос као савршени Бог и савршни човек није слободан односно носилац Духа Светога само при рођењу. У читавом животу Христовом присутан је Дух Свети, што ће рећи да је живот Христов као Богочовека израз слободе у односу на природне законе и захтеве природе, колико божанске, толико и човечанске. (Име Христос значи помазаник — носилац Духа Светога). Дух Свети је

присутан при кушању Хрстовом у пустињи, при његовом страдању, при Васкрсењу, где се и огледа најузвишенија форма слободе Христове у односу на детерминисаност природе. Идење на крст је парадоксално утолико, уколико смрт нема власти над Христом као Богом по природи. Исто тако и васкрсење од смрти. Дакле, то је израз слободе у односу на природне законе, плодови су Духа Светог, како оваплоћење Сина Божијега тако и Васкрсење, а не последице природа.

Међутим, слобода Христова у односу на природне законе не изражава се индивидуалистички, безлично него у односу на Бога Оца као испуњење воље Очеве. Јер речи које Исус Христос упућује Богу Оцу пре страдања: „Оче, када би хтео да пронесеш ову чашу мимо Мене! Али не Моја воља но Твоја нека буде“ (Лук. 22, 42—43), јасно изражавају слободан пристап Христа да испуни вољу Очеву. Бог Отац је хтео да се читава творевина спасе, а њено спасење је лично, слободно јединство са Богом кроз човека, и ту вољу Бога Оца испуњава Исус Христос узимајући на себе смрт и остале последице пале природе као личну своју судбину садејством Духа Светог. Дакле, у испуњењу воље Очеве Христова жртва за спасење света је израз љубави Сина према Богу Оцу и једино се тако и може схватити. Другим речима, Дух Свети је тај који остварује слободну заједницу између Господа Исуса Христа као потпуног човека и Бога Оца, и у тој заједници Бог Отац познаје и признаје читаву природу у Сину своме и као свога Сина.

Из објашњења личности Христове, која извире из заједнице Христове са Богом Оцем а пројављује се као начин живота Богочовека Христа на земљи, јасан је закључак да је јединство сваког човека са Богом у Христу и са Христом његово јединство у Цркви и са Црквом, зато што Господ Исус Христос будући Син Божији свој идентитет — своје биће, своју личност црпи из вечне заједнице са Богом Оцем. Међутим, после оваплоћења Син Божији улази у заједницу прво са Мајком Пресветом Богородицом, затим са својим ученицима и зато се назива рођеним од Пресвете Деве, Учитељем, Спаситељем света. Све су то везе које идентификују Христа и као потпуног човека. Но оне нису пресудне за личност Христову, који себе идентификује пре свега у заједници са Богом Оцем (Христос је Син Божији), него улазе у ову заједницу и зато је у Христу Богочовеку једна личност-Божанска са две природе, божанска и човечанска. Међутим, лична заједница сваког човека остварена са Господом Христом је заједница пристанком да буде мати Господа Исуса Христа а затим Апостоли, Мученици и сви Свети. И то је заједница Духом Светим, слободе-љубави. Дакле, Христос Духом Светим престаје да буде индивидуа, јединка него је **Заједница** — Црква, која је окренута Богу Оцу, има заједницу са Богом Оцем и зато су сви њени чланови синови Његови у Сину Јединородном.

(За објашњење хришћанске онтологије, која се оснива на заједништву, сматрам неопходним навођење једног примера из људског живота. Дакле, шта значи чињеница да је хришћанство односно спасење свету јављено као Црква, као заједница људи у Христу и да мимо Христа — Цркве нема спасења?)

Човек је изразито биће заједнице. Он се јавља, пре свега, као продукт једне љубавне заједнице, рађа се из заједнице мужа и жене. По рођењу, дакле, улази у једну, родитељску заједницу и из ове црпе свој идентитет-своју личност све докле док ову не замени другом неком заједницом, породичном или пак друштвеном, и на њој оснује свој идентитет. То значи, личност је неодвојива од заједнице, извире из заједнице и себе посматра и идентификује само у једној заједници. „Ја” неопходно претпоставља једно „Ти” (вид. М. Бубер, Ја и Ти). Међутим, шта то значи бити идентификован у једној заједници, односно поимати себе и све друго кроз једну личност и у једној личности?

Једна мајка рађајући дете улази у заједницу материнства — љубави са њим. И та заједница мајке и сина одређује постојање-личност, колико мајке толико и сина. То нам јасно показује догађај смрти сина једне мајке. Дакле, по смрти детета мајка не налази да је овај свет леп и да живи више као и она сама. Са нестанком њеног сина нестао је за њу читав свет и она са њим а кога је, а то јасно показује смрт детета, мајка у сину и кроз сина посматрала и доживљавала. Међутим, смрћу детета умро је читав свет једино за мајку тог детета а не и за остали свет, остале мајке. И још, губитак једног детета не може надокнадити и заменити ни једно друго дете, чак ни једно друго дете које ће, можда, касније родити несрећна мајка. И то што чини личност овог детета конкретном и апсолутном, која се ничим и никако не може заменити, јесте љубав мајке према њему. (Мишљења смо да се Спаситељеве приче „О изгубљеној овци” и „Блудном сину” једино на овај начин могу разумети). Но та иста љубав, и ако природна, а не слободна⁸ чини да је смрћу детета и мајка „умрла” за овај свет и он за њу. Јасан је закључак, да једна љубавна заједница личности чини личност постојећом, конкретном и апсолутном. А да је тачно да једна личност постоји, живи само у љубавној вези са другом личности, недвосмислено сведочи индиферентност толиких мајки приликом смрти туђег детета. Оно уствари није „стварно” за њих ни постојало зато што нису са њим имале заједницу љубави и његова смрт није трагедија за њих, односно није њихова лична трагедија. Објективност постојања је израз личне заједнице.

Дакле постојање, живот се оснива на заједници љубави и зато је губитак једне вољене личности трагедија незаменивости за другу личност).

Међутим, може се неко с правом запитати: Зар није читав свет једна заједница и његово постојање оваквог какав је основано на заједништву, макар природном? У чему је, дакле, разлика између природне, светске заједнице и Цркве као заједнице људи и света са Христом и у Христу?

⁸ Разлику између слободне хришћанске и природне љубави види у делу И. Сикутри, *Симпосион*, Атина 1986.

*Црква је заједница људи са Богом Оцем
кроз Христа у Духу Светом*

Као што смо у претходној глави изложили, свет се сједињује са Богом кроз човека у Христу личношћу Сина Божијег и то слободно, Духом Светим. Другим речима, тајна Христова јесте Црква, слободна — Духом Светим — заједница све створене природе кроз људе са Богом Оцем у Исусу Христу. Међутим, на који начин људи остварују лично заједништво Духом Светим са Христом? Да би одговорили на ово питање морамо видети на који начин прво Пресвета Дева Марија заједничари са Христом Сином Божијим, затим Апостоли и сви свети.

Библијска сведочанства

Из наведеног сведочанства о рођењу Господа Исуса Христа очито је да заједница човека са Сином Божијим изражена у лицу Пресвете Деве Марије јесте заједница слободе у Духу Светом. То се види из речи Богородице упућених Богу: „Ево слушкиње Господње, нека ми буде по речи твојој“. Дакако, Пресвета Дева Марија своје заједништво са Господом не показује само речима пристанка да буде мати Спаситеља света него читавим својим животом, којим се посвећује Богу како пре тако и после рођења Христовог. Зато је и била изабрана од Бога да буде мати Христова и има заједницу материнства са Господом. У противном, ако слободна оданост Марије Богородице Богу кроз њен живот као деве не игра пресудну улогу у њеном избору од Бога да буде мати Спаситеља света, немогуће је схватити зашто Црква толико настоји на девичанству Богородице како пре рођења Спаситеља тако и по рођењу. Међутим, овде би свакако требало истаћи чињеницу да заједница Марије деве са Сином Божијим одређује њен идентитет као Богородице и Она је неодојива више од Христа, као ни Христос као човек од Богородице.

Поред Пресвете Богородице, и Апостоли имају личну заједницу са Христом, којом сведоче за Христа да је он обећани Месија, а што Св. Писмо јасно показује. Међутим, Господ Исус Христос позива апостоле, као и све људе ако хоће за Њим да иду, нека оставе све, узму крст свој и иду за Господом. Дакле, заједништво са Христом основано на слободи. И ова заједница Апостола са Христом, заједница апостолства, чини њих Апостолима у Цркви незамењивим и пројављује се у читавом животу Апостола до смрти, смрти мученичке за Христа, којим (животом) сведоче свету да је његов једини спаситељ Господ Христос. Другим речима, Апостоли имају свој непролазни идентитет као Апостоли у заједници са Христом, коју остварују својим животом у једном конкретном историјском тренутку. И ова заједница је остварена Духом Светим, што значи слободно, из љубави, толико Господа Исуса Христа према ученицима колико ученика према Христу.⁹

⁹ Види: С. Склири, *Апо тин просопографија стин икона у „Синакси“*, с. 24, 1987, стр. 7—39.

Да закључимо: Син Божији, који је у вечној заједници са Богом Оцем, рађајући се од Духа Светога и Марије Деве као потпуни човек Богочовек Христос, а ради спасења света, Духом Светим постаје заједница-Црква верујућих утемељена на Христу као „прворођеном од све браће“. И зато сваки члан Цркве заједничари са Богом једино кроз Христа заједничарећи са свима члановима Цркве-са свима светима, Духом Светим, односно, слободно. Једном речју, неко улази у заједницу са Богом постајући чланом Цркве — Христа, Духом Светим односно Крштењем и постаје син Божији не престајући да постоји као човек по природи. На овај начин Црква својим животом јесте икона Св. Тројице, Божијег начина постојања, и јавља се испуњењем жеље првих људи: „и бићете као богови“ (Пос. 3,5), никле у њима на самом почетку историје.

Историјска сведочанства

С обзиром на досад речено, јасно је да се Тајна Христова као спасење света остварује на земљи-у историји, Духом Светим и конкретно се пројављује као заједница људи са Христом, као Црква. Међутим, ако обратимо пажњу на делатност Св. Духа у животу Господа Исуса Христа као и људи, који заједничаре са Христом, видећемо да се она огледа у начину живота Христа, којим Христос заједничари са Богом Оцем и људима и та заједница је утемељена на слободи-љубави. Дакле Христос није личност која је искључиво сама за себе носиоц Духа Светога, него се кроз Христа и Христом даје Дух Свети и људима. То значи да Христос као носиоц и даваоц Духа Светога а с обзиром на делатност Светога Духа како у Христовом животу тако и у животу ученика Христових није индивидуа него се пројављује као заједница-Црква. Са друге пак стране, ни Дух Свети на овај начин није сила или пак магична моћ која се даје појединцима и пројављује се кроз појединце независно од Цркве, него је заједница са Христом-Црквом т.ј. остварује слободну заједницу људи са Христом-Црквом, односно Цркву.¹⁰ Међутим, поставља се питање: на који начин Господ Исус Христос постоји овде на земљи и после Вазнесења на небо и како са Њим заједничаре људи постајући чланови његовог тела?

После Вазнесења Господа Исуса Христа на небо, Његово непрекидно присуство на земљи се наставља Духом Светим и огледа се прво у заједништву — љубави Христових ученика између њих, а кроз епископа (Апостола Јакова) Св. Евхаристијом са Богом Оцем. Другим речима, Христос је присутан на земљи Црквом и као Црква возглављена у епископу кроз Св. Литургију, односно Црква возглављена епископом кроз Св. Литургију јесте тај и исти Христос Син Божији на земљи. Стога, заједница људи са Христом и после Његовог Вазнесења на небо јесте заједништво Крштењем, односно Духом Светим са Црквом возглављеном у епископу кроз Св. Литургију. То значи да је неко Крштењем постао члан Цркве, која је у епископу

¹⁰ Види: I. Zizioulas, *Implications ecclésiologiques de deux types de pneumatologie*, у «Communio Sanctorum» Genève 1982.

кроз Св. Евхаристију остваривала личну заједницу са Богом Оцем и пројављивала себе Христом, Сином Божијим, постајући (ново крштени) сином Божијим по благодати (Духом Светим). Но, шта значи Крштење којим неко постаје члан Цркве, Тела Христовог?

Крштење као слободно, Духом Светим, заједничарење са Црквом — Христом

Интересантно је напоменути да се приликом крштења новокрштени, док је за време док му се читају молитве за изгон злог духа окренут Западу, позива од Цркве да се пре него исповеди веру у Св. Тројицу окрене ка Истоку. Та видљива радња значи да се новокрштени позива од Цркве да промени свој начин живота, одн. свој став према свету и Богу (да се покаје), из кога става је до тада црпео свој идентитет, своју личност. тј. успостави једну слободну заједницу са светом и Богом. Зато што човек рађајући се нужно улази у једну заједницу, нужно заузима један став према свету и Богу, из ког става црпе своју личност, свој идентитет, и тај се начин живота може назвати природним. Дакле, у тренутку крштења новокрштени се позива да промени свој дотадашњи природни начин живота и једино тако може исповедити веру и постати члан Цркве. Ако се овоме дода да је Исток страна према којој су се окретали први хришћани када су савршавали Св. Евхаристију и да су са Истока очекивали Други долазак Господа Исуса Христа окруженог анђелима и светитељима, јасно је да новокрштени мењајући свој начин живота улази у једну есхатолошку заједницу са Христом и свима светима, у Цркву а кроз Цркву Св. Евхаристијом у личну заједницу са Богом Оцем. Другим речима, новокрштени постајући члан Цркве постаје члан једне Евхаристијске заједнице, једног Царства Божијег које се није још у потпуности изградило овде на земљи пројављујући се својим животом подаником тога Царства, а у исто време и Сином Божијим.

Имајући у виду наведене чињенице, јасно је да новокрштени Духом Светим слободно темеље своју личност у заједници са Црквом и Црквом у епископу кроз Св. Литургију са Богом Оцем мењајући свој ранији идентитет заснован на природној заједници са родитељима, породицом и друштвом (отуда крштењем новокрштени мења име), поистовећујући се са Христом и постаје Сином Божијим не престајући да буде човек по природи. И овакав живот Цркве је последица искорењивања људи из природног начина постојања и постављање живота на есхатолошким основама, заснованог на речима Христовим: „Ако неко дође Мени и не мрзи на оца својега, и матер, и жену, и децу, и браћу, и сестре, па и живот свој, не може бити Мој ученик“ (Лука 14, 26). На истој основи ће Спаситељ тражити од својих ученика да не зову никога Оцем овде на земљи јер је један Отац њихов, који је на небесима, а кога хришћани признају својим животом у Цркви за Оца поистовећујући се са Христом. Зато ће и хришћани све називе, које су дотле употребљавали у породици и друштвеном животу пренети на Цркву: биће браћа између себе

јер су деца једног Оца Небеског, а Црква ће им бити мајка јер се од Ње рађају као слободни синови Царства Небеског, и Крштење ће се назвати поновним рођењем у Духу Светом.

Још један моменат, који смо већ споменули а који би требало посебно истаћи овде, јесте да исповедање вере, одн. примање новокрштеног за члана Цркве представља одговор новокрштенога на позив који упућује Црква — једна Евхаристијска заједница. Дакле, нико не може исповедити Бога за Оца изван Црквене заједнице, сам, што значи да синовска заједница људи са Богом је једино могућа кроз Христа и у Христу. На тој основи, љубав према Богу нужно пролази пут љубави човека према брату у Христу.

Јасно је дакле, да чланови Цркве својим онтолошким исповедањем вере, тј. есхатолошким начином живота пројављују Царство будућег века, које на овај начин почиње из историје. Црква је, дакле, Царство Божије у историји пројављено и пројављивано Духом Светим, Тело Христово. И хришћани су на овај начин поданици једног Царства, које још није у потпуности завладало овде на земљи, но које они пројављују својим животом као да јесте.

Међутим, да би ово могли видети као искуство Цркве, као њен онтолошки израз, неопходно је имати у виду Св. Литургију, зато што се на Св. Литургији Тело Христово, тај и исти Христос, пројављује као Црква, заједница свих верних једне Црквене општине у једном епископу и Црква се остварује као Тело Христово. Другим речима, литургијским начином постојања Црква се Духом Светим поистовећује са Христом и у тој слободној, љубавној заједници Господа Христа са Богом Оцем постоји као Син Божији. Бог Отац признаје и види у Христу све створено као свога Сина, али и хришћани слободно у Христу (Духом Светим, дакле, својим животом) исповедају Бога Оца за свога Оца.

Ако све ово имамо у виду, јасно ће нам бити да Црква живећи Духом Светим живи вером овде у историји, односно живот Цркве је утемељен на есхатологији, и зато је, по речима Ап. Павла, „вера основ свега чему се надамо, потврда ствари невидљивих“ (Јев. 13, 1).

Закључак

Проучавајући проблем духовног живота у Православној Цркви, дошли смо до следећих закључака:

1. Духовност у хришћанству не значи индивидуално испуњење етичких норми и Божијег закона него живот заснован на заједништву у Цркви а која је заједница израз слободе-љубави. Тај и такав начин живота Цркве пројављује је као литургијску заједницу, односно есхатолошки начин постојања света. На овој основи делатност Духа Светога у свету, односно духовни живот, као заједништво у Цркви из кога извире личност, није никаква надградња или придевак природном постојању — постојању које се оснива на природи — изражаван у разним психолошким формама него сама онтологија

света и човека, која се изражава као литургијски начин живота, литургијски однос човека према свету и Богу.

2. Дух Свети не последује Христу већ чини Христа Христом. То значи, духовни живот не последује Цркви као правној заједници, уједињеној у Епископу, није њен израз независан од правних чиниоца, који конституишу Цркву као заједницу у Епископу, него чини Цркву Црквом, заједницом људи утврђеној на слободи-љубави, изражаване правним формама. Дакле, Црква Духом Светим постоји као есхатолошка заједница у свету, а самим тим ни есхатологија не може више бити третирана као део, и то последњи, учења о Цркви, одн. као пост-смртна догматика, теологија.

Summary

Dr. Dobrivoye Midich

ESCHATOLOGICAL DIMENSION OF THE CHURCH AND ITS INFLUENCE UPON CHRISTIAN LIFE

Spirituality in Christian understanding does not mean a merely individual fulfilment of God's commandments, but a life based on the fellowship in the Church, which is the community of freedom and love. The Church's way of life is manifested as liturgical community, which involves the eschatological dimension of the existence in this world. The Holy Spirit stamps out each particular human being through the liturgical way of life and grants him full freedom in relation towards himself, towards the world and towards God. The Holy Spirit leads the Church as an eschatological community in her totality of life; henceforth eschatology cannot be treated as a portion of dogmatic theology, it is the fulfilment of theology, namely of ecclesiology.